

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA AXBOROT MADANIYATINI
RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI VA OMILLARI**

Tulkinova Dilshoda G'ofurovna

Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 4-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Jumayev Xoshboq Soatmomin o'g'li

*Boshlang'ich talimda matematika va ona tili kafedrasi katta oqituvchisi,
pedagogika fanlari boyicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida axborot madaniyatini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari, omillari hamda media va axborot savodxonligini shakllantirishning nazariy-metodologik asoslari tahlil qilingan. Axborotlashgan jamiyat sharoitida yosh avlodning axborotni izlash, tahlil qilish, baholash va undan maqsadga muvofiq foydalanish kompetensiyalarini rivojlantirishning dolzarbligi yoritilgan. Shuningdek, media savodxonlik, raqamli savodxonlik, axborot xavfsizligi, tanqidiy fikrlash va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishning pedagogik mexanizmlari ochib berilgan. Maqolada Jan Piage va Lev Vygotskiyning pedagogik-psixologik qarashlari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari tahlil qilinib, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning samarali jihatlari asoslab berilgan. Shuningdek, o'qituvchi, ota-ona va ta'lim muassasasi hamkorligining axborot madaniyatini rivojlantirishdagi o'rni ilmiy jihatdan yoritilgan.

Kalit so'zlar: Axborot madaniyati, media savodxonlik, mediata'lim, raqamli savodxonlik, axborot kompetensiyasi, boshlang'ich ta'lim, tanqidiy fikrlash, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, pedagogik texnologiyalar, media ta'lim, axborot xavfsizligi, innovatsion metodlar, kompetensiyaviy yondashuv.

Bugungi globallashtirish jarayonlari insoniyat hayotining barcha jabhalariga chuqur kirib bormoqda. Axborot oqimining keskin ortishi, internet texnologiyalarining rivojlanishi hamda ijtimoiy tarmoqlarning keng ommalashuvi natijasida axborot bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarida axborot madaniyatini rivojlantirish bugungi kunning dolzarb pedagogik muammolaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Media va axborot savodxonligi insonning axborotni izlash, qabul qilish, tahlil qilish, tanqidiy baholash, yaratish va tarqatish ko'nikmalarini o'z ichiga oluvchi murakkab pedagogik jarayon hisoblanadi. Zamonaviy jamiyatda shaxsning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi ko'p jihatdan uning axborot bilan ishlash qobiliyatiga bog'liqdir. Shu sababli yosh avlodda media savodxonlik va axborot madaniyatini shakllantirish ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri sifatida qaralmoqda. Boshlang'ich ta'lim bosqichi bolaning intellektual,

emotsional va ijtimoiy rivojlanishidagi eng muhim davrlardan biri bo'lib, aynan shu davrda axborotni qabul qilish va undan foydalanishning dastlabki ko'nikmalari shakllanadi. Mazkur bosqichda o'quvchilarda axborotga nisbatan ongli munosabatni shakllantirish, ularni turli media vositalardan to'g'ri foydalanishga o'rgatish hamda tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Media savodxonlik tushunchasi zamonaviy pedagogikada keng qo'llanilib, u insonning media matnlarni tushunishi, tahlil qilishi, baholashi va yaratishi bilan bog'liq bilim, ko'nikma va malakalarni ifodalaydi. Axborot savodxonligi esa axborotni izlash, saralash, qayta ishlash va undan samarali foydalanish qobiliyatini anglatadi. Bugungi axborotlashgan jamiyatda media savodxonlik nafaqat texnologik ko'nikmalarni egallashni, balki axborotning maqsadi, mazmuni va ta'sirini tushunishni ham nazarda tutadi. Media savodxon shaxs quyidagi savollarga javob bera olishi kerak:

- Axborotni kim yaratgan?
- Mazkur axborot qanday maqsadda tarqatilgan?
- Ushbu ma'lumot qanchalik ishonchli?
- Axborot qanday auditoriyaga mo'ljallangan?
- Mazkur xabar qanday ta'sir ko'rsatishi mumkin?

Bu savollar o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, internet va ijtimoiy tarmoqlarda turli xil manipulyativ, yolg'on yoki zararli axborotlarning keng tarqalishi media savodxonlikni rivojlantirish zaruratini yanada kuchaytirmoqda. Shuningdek, bugungi kunda "prosyumer" tushunchasi ham keng qo'llanilmoqda. Bu atama "producer" (ishlab chiqaruvchi) va "consumer" (iste'molchi) so'zlarining birikmasidan hosil bo'lib, axborotni nafaqat iste'mol qiluvchi, balki uni yaratuvchi shaxsni ham anglatadi. Zamonaviy o'quvchilar ijtimoiy tarmoqlar, bloglar va multimedia platformalari orqali axborot yaratish va tarqatishda faol ishtirok etmoqda. Shu bois ularda axborot madaniyatini shakllantirish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf davri 6–10 yosh oralig'ini qamrab olib, bolaning bilish faoliyati intensiv rivojlanadigan davr hisoblanadi. Ushbu yoshdagi bolalarda qiziqishning yuqoriligi, tasavvur va emotsional qabul qilishning kuchliligi kuzatiladi. Shu bilan birga, ular axborotni tanlash va baholashda hali yetarli tajribaga ega bo'lmaydi. Jan Piagening kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko'ra, 7–11 yoshdagi bolalar aniq operatsiyalar bosqichida bo'lib, ular mantiqiy fikrlashni boshlaydi, ammo abstrakt tushunchalarni to'liq idrok etish qobiliyati hali shakllanmagan bo'ladi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilariga axborotni ko'rgazmali, sodda va amaliy shaklda yetkazish muhimdir. Lev Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasiga ko'ra esa bolaning rivojlanishi kattalar yoki tengdoshlari yordamida samaraliroq kechadi. Bu yondashuv boshlang'ich sinf o'quvchilarida axborot bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirishda o'qituvchining yo'naltiruvchi rolini kuchaytiradi. Boshlang'ich yoshdagi bolalar texnologik vositalarni ko'proq o'yin vositasi sifatida qabul qiladilar. Shu sababli ularda raqamli vositalardan ta'limiy maqsadlarda foydalanish ko'nikmalarini bosqichma-bosqich rivojlantirish zarur.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida axborot madaniyatini rivojlantirishda interaktiv metodlar muhim ahamiyat kasb etadi. "Aqliy hujum", "Klaster", "BBB", "Insert", "Debat", "Loyiha asosida o'qitish" kabi metodlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Interaktiv metodlar orqali o'quvchilar:

- axborotni mustaqil izlaydi;
- ma'lumotlarni tahlil qiladi;
- muammoli vaziyatlarga yechim topadi;
- guruhda ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi;
- o'z fikrini asoslashni o'rganadi.

Bu jarayon o'quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta'lim muhitida kompyuter, planshet, multimedia vositalari, interaktiv doska va internet tarmog'i o'quvchilarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Elektron darsliklar, videodarslar, virtual laboratoriyalar va ta'limiy platformalar o'quvchilarning o'quv motivatsiyasini oshiradi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- tezkor axborot olish;
- vizual va multimediya asosida o'qitish;
- masofaviy ta'limni tashkil etish;
- individual ta'lim trayektoriyasini shakllantirish;
- mustaqil ta'limni rivojlantirish.

Biroq texnologiyalardan foydalanishda axborot xavfsizligi, internet etikasi va raqamli gigiyena qoidalariga amal qilish ham muhimdir. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy mahorati axborot madaniyatini rivojlantirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy o'qituvchi: raqamli texnologiyalarni bilishi; media resurslardan samarali foydalanishi; o'quvchilarni mustaqil fikrlashga yo'naltirishi; media mahsulotlarni tahlil qila olishi; innovatsion pedagogik metodlarni qo'llashi zarur. O'qituvchining media savodxonligi qanchalik yuqori bo'lsa, o'quvchilarda axborot madaniyatini shakllantirish jarayoni shunchalik samarali bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida axborot madaniyatini shakllantirishda ota-onalarning roli katta ahamiyatga ega. Ota-onalar: farzandlarining internetdan foydalanishini nazorat qilishi; foydali axborot manbalarini tavsiya etishi; media mahsulotlarni birgalikda tahlil qilishi; raqamli xavfsizlik qoidalarini tushuntirishi zarur. Oila va maktab hamkorligi o'quvchilarda sog'lom axborot muhitini shakllantirishga yordam beradi. Axborot madaniyatini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar ichki va tashqi omillarga bo'linadi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, media va axborot savodxonligini rivojlantirish ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Xususan, Finlandiya ta'lim tizimida raqamli savodxonlik barcha fanlar tarkibiga integratsiyalashgan holda o'qitiladi. UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan media va axborot savodxonligi konsepsiyasi quyidagi kompetensiyalarni o'z ichiga oladi: axborotni izlash; tahlil qilish; baholash; yaratish; tarqatish; media etikasi va xavfsizligi. Mazkur yondashuv o'quvchilarning global axborot makonida erkin va xavfsiz faoliyat yuritishini ta'minlaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida axborot madaniyatini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biridir. Media va axborot savodxonligi o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, tanqidiy yondashuvi, axborotni tahlil qilishi hamda undan samarali foydalanish kompetensiyalarini shakllantiradi. Axborot madaniyatini rivojlantirishda interaktiv metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, innovatsion pedagogik yondashuvlar, o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi hamda oila va maktab hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, boshlang'ich ta'lim bosqichidan boshlab o'quvchilarda media savodxonlik, raqamli xavfsizlik va axborot bilan ishlash madaniyatini shakllantirish ularning kelajakdagi muvaffaqiyatli ijtimoiy faoliyatini ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmoni. “2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”. – Toshkent, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni. – Toshkent: O'zbekiston, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasining “Axborotlashtirish to'g'risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2003.
4. UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. – Paris: UNESCO, 2011.
5. UNESCO. Global Media and Information Literacy Assessment Framework. – Paris: UNESCO Publishing, 2013.
6. Jean Piaget. The Psychology of the Child. – New York: Basic Books, 1969.
7. Lev Vygotsky. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Harvard University Press, 1978.
8. Alvin Toffler. The Third Wave. – New York: Bantam Books, 1980.
9. Muslimov N.A. Pedagogik kompetentlik va kasbiy faoliyat asoslari. – Toshkent: Fan, 2015.
10. Ishmuhamedov R.J. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
11. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2016.
12. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2015.
13. Saidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Moliya, 2003.
14. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. – Toshkent: Fan, 2007.

15. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2008.
16. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
17. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
18. Qodirov B.R. Ta'lim jarayonida media savodxonlikni rivojlantirish masalalari // Xalq ta'limi jurnali. – Toshkent, 2021. – №4. – B. 45–52.
19. Nurmatova D.A. Boshlang'ich ta'limda axborot kompetensiyasini shakllantirishning pedagogik asoslari // Pedagogik mahorat. – 2022. – №3. – B. 66–72.
20. Abdullayeva M. Media ta'lim va raqamli savodxonlikning zamonaviy tendensiyalari // Zamonaviy ta'lim. – 2023. – №2. – B. 18–25.
21. Finlandiya ta'lim tizimi tajribasi asosida raqamli savodxonlikni rivojlantirish metodikasi // Xalqaro ta'lim tadqiqotlari jurnali. – 2021. – №5. – B. 91–97.
22. Internet manbalari:
 - [UNESCO Official Website](#)
 - [O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi](#)
 - [O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi](#)